
Jubileji

Milica Kacin-Wohinz (šestdesetletnica)

Neverjetno, šestdeset let je že v svoji mladosti napolnila ugledna slovenska zgodovinarica Milica Kacin-Wohinz. Rojena je bila 13. oktobra 1930 na Reki pri Cerknem, v družini uradnika Dominika Kacina in matere Emilije roj. Brezigar.

Poreklo, tako socialno kot nacionalno, jo je zaznamovalo za življenje. Milica Kacin je nezatajljiva Primorka po vsem svojem slovenskem nacionalnem čutenju in delu in po vsem svojem prijetnem temperamentu, ki ga pa zna disciplinirano obvladovati tako, da se ljudem, ki jo ne poznajo поблиže, zdi previdna, hladna in vzvišena. Pri delu je izredno požrtvovalna, vztrajna in sistematična.

Začetek njenega šolanja je bilo italijansko učiteljsiše v Tolminu, ki pa ga je morala že leta 1942 prekiniti. V partizanskem Cerknem je na lastnih izkušnjah doživljala osvobodilni boj primorskih Slovencev. Po vojni je napravila nižjo gimnazijo v Postojni 1945-47 in nato železniško gradbeno tehniško šolo v Ljubljani 1950. Dve leti je bila zaposlena kot gradbeni tehnik pri podjetju za vzdrževanje proge v Novi Gorici. Ob delu je leta 1952 napravila še gimnazijsko maturo in vpisala zgodovino na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Diplomirala je leta 1958 z nalogo o Svobodnem tržaškem ozemlju. Najprej se je zaposlila v arhivu CK ZKS (1957-59) ob ustanovitvi Inštituta za zgodovino delavskega gibanja pa je postala eden prvih mladih šolanih kadrov. Z inštitutom, njegovim delom, rastjo, spremembami in zorenjem v normalen moderen inštitut za sodobno zgodovino je nerazdvojno povezana vsa njena delovna znanstvena pot.

Prva leta v inštitutu, ki je bil bolj ideološka kot resnično znanstvena institucija, zanj niso bila lahka. Od raziskovalnega dela, ki se mu je zapisala z vsem srcem, jo je v prvih letih delno odtegovala tudi skrb za družino in vzgojo dveh hčera. Toda njena znanstvena pot in rezultati so lep primer stalne premočrtne znanstvene rasti in zorenja pravega znanstvenika. Po vseh kratkoročnih raziskavah o mladinskem gibanju na Slovenskem med vojno, o volitvah Primorskih Slovencev pod Italijo itd., kar je bilo v skladu s tedanjim inštitutskim delokrogom, se je Milica Kacin v drugi polovici šestdesetih let iz lastnega spoznanja po potrebi sistematičnega znanstvenega dela in po potrebi doktorske promocije odločila kot drugi inštitutov raziskovalec za doktorsko disertacijo z naslovom Politične stavke in Slovenci v Julijski Krajini. Primorski Slovenci pod italijansko okupacijo 1918-1921. Avtorici se je posrečilo, da je kot prvi slovenski

zgodovinar mogla uporabljati za svoje delo dokumente iz centralnega državnega arhiva v Rimu. Tako je mogla v svoji doktorski disertaciji že nekatere znane podatke kritično osvetliti in jih marsikje pokazati v novi, dotlej neznani luči, veliko pa je bilo v njeni nalogi povsem novega. Disertacijo je uspešno branila konec l. 1970, v knjižni obliki in dopolnjeno z naslovom *Primorski Slovenci pod italijansko zasedbo* pa je izšla 1918–1921 pri založbi Obzorja v Mariboru leta 1972. Deležna je bila vrste pozitivnih ocen in zanjo je prejela leta 1974 tudi nagrado Sklada Borisa Kidriča. V nasprotju z vsemi temi pohvalami je knjigo ostro napadel Dušan Kermavner. Izhajajoč iz komunističnega ideološkega stališča je očital Kacinovi, da podcenjuje delavsko zlasti komunistično gibanje in opravičuje narodnjaško meščansko (D. Kermavner, *Temeljni problemi primorske politične zgodovine*, Ljubljana 1977). Kermavnerjeva kritika je bila povod za pravo okroglo mizo o primorski zgodovini, ki je dala zvečine za prav Kacinovi. Razprava z okrogle mize je bila objavljena v *Prispevkih za zgodovino delavskega gibanja XVIII/XIX/1978–79*.

Po disertaciji se je Kacinova, ki je bila 1971. izvoljena za znanstveno sodelavko, lotila sistematičnega proučevanja zgodovine primorskih Slovencev pod fašistično Italijo. Poleg marljivega arhivskega dela se je posluževala tudi metode intervjujev in razgovorov z udeleženci dogajanja za zbiranje podatkov. Sama pravi, da so ji veliko pomagali tudi nešteti pogovori s prof. dr. Metodom Mikužem in prof. dr. Jankom Pleterskim ter dr. Ivom Juvančičem. Velika hvaležnost in pristrčen spomin pa jo veže na kolegico in prijateljico Alenko Nedog, s katero sta skupaj petnajst let v inštitutu premlevali zgodovino in prijateljevali. Skupaj sta nastopili na mnogih znanstvenih zborovanjih in se pojavili v mnogih znanstvenih zbornikih. Tako sta imeli obe dva zapažena referata o elementih revolucionarnosti v slovenski zgodovini na zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Škofji Loki, oktobra 1972. Kacinova je tu prvič na osnovi arhivskih dokumentov spregovorila o narodno revolucionarni organizaciji primorskih Slovencev TIGR. Prva je za to pomembno organizacijo in njeno dejavnost uporabila izraz narodno-revolucionarno gibanje, ker ga danes sprejme vsa moderna historiografija.

Kacinova se je v tem času vse bolj uveljavljala tudi med zgodovinarji v Italiji, zlasti v institucijah za sodobno zgodovino v Trstu in Vidmu, ki proučujeta isto problematiko z italijanske strani in se raziskovanja dopolnjujejo. Kacinova je italijanski javnosti posredovala slovensko problematiko v številnih razpravah in referatih na simpozijih. Po drugi strani pa je širšo jugoslovansko zgodovinsko seznanjala s problemi primorskih Slovencev (na jugoslovanskih znanstvenih srečanjih).

Do leta 1976 ji je dozorela druga obsežno delo *Narodno obrambno gibanje primorskih Slovencev 1921–1928*, ki jo je izdala pri koprski založbi Lipa 1977. V njej je obdelala osem let primorske zgodovine od uradne priključitve primorskih Slovencev k Italiji po rapalski mirovni pogodbi nov. 1920, do nasilnega konca legalnih slovenskih organizacij in njihovega tiska. Tudi to delo temelji na obsežnem študiju arhivskega gradiva v Italiji, zlasti centralnega državnega arhiva v Rimu in arhiva KPI v Gramscijevem inštitutu, arhivskega gradiva v Sloveniji, ter italijanskih, slovenskih in hrvaških časnikov iz dvajsetih let, stenografskih zapiskov italijanskega parlamenta, korespondence politikov, zlasti zapuščene vodilnega tržaškega politika dr. Josipa Vilfana.

Avtorica je v delu razdeljenem na dve knjigi obdelala politično društvo Edinost, narodno maščanskega reprezentanta slovenske politike v letih 1921 do 1928, volitve v poslansko zbornico 1921, občinske volitve januarja 1922, delo slovenskih poslancev v italijanskem parlamentu, razcepitev društva Edinost na tržaško liberalno in goriško krščansko socialno, boj za slovensko narodno avtonomijo, vzpon fašizma, prve raznarodovalne zakone, dokončni razkol narodnjaškega tabora, volitve 1924. leta, komunistično stranko in njeno vlogo med Slovenci, odnos slovenske narodnjaške politike do aventinske opozicije, razmerje med komunistično, narodno liberalno in krščansko socialno organizacijo, zadnje legalne narodnoobrambne akcije, odnos KPI do slovenskega nacionalnega vprašanja 1925–1928 in konec slovenskih legalnih organizacij.

Kacinova v svojem delu poskuša dogajanje kritično, toda objektivno ocenjevati na osnovi preverjenih postavljenih v zgodovinski kontekst. Poleg ogromne na novo zbrane faktografije, je ravno ta njena kritična objektivnost glavna odlika knjige.

V drugi polovici sedemdesetih let je bila Kacinova na inštitutu vodja znanstveno raziskovalne enote. Leta 1979 je bila izvoljena za direktorico inštituta. S svojim strokovnim ugledom in taktnostjo v nastopu je uspevala inštitutov kolektiv voditi brez pretresov. Prizadevala si je znotraj inštituta, kakor v širših slovenskih strokovnih krogih za znanstveni dvig inštituta, za njegovo eventuelno integracijo z inštitutom za zgodovino pri Slovenski akademiji znanosti. Pod njenim vodstvom je inštitut v jeseni 1981 organiziral znanstveni simpozij narodna in socialna programatika v slovenski politiki v prvi polovici 20. stoletja, ki je s široko udeležbo tudi slovenskih zamejcev in drugih jugoslovanskih zgodovinarjev odmevno afirmiral inštitut, njegovo usmeritev in njegove sodelavce. Tako so bili leti, v času direktovanja Milice Kacin povabljeni k soustvarjanju največjega slovenskega publicističnega založniškega podviga Enciklopedije Slovenije, v katerem predstavlja zgodovina in predvsem novejša zgodovina, ki jo kompetentno proučuje inštitut, pomemben delež. Inštitutovi raziskovalci, vključno Milica Kacin so postali pisci številnih enciklopedičnih gesel in uredniki časovnih področij.

Po preteku štiriletnega direktorskega mandata se Kacinova kljub evidentnim uspehom v času svojega direktovanja in kljub kolektivovi želji, da ga še nadalje vodi, ni dala pregovoriti, da še nadalje vztraja na tej funkciji, ki s svojimi administrativnimi obveznostmi znanstveniku skoraj da ne pušča časa za njegovo pravo znanstveno raziskovalno delo. Ob tej priliki se je pokazalo, kako zelo je Milica Kacin resnično znanstvenica–raziskovalka in koliko ji v resnici pomeni znanstveno raziskovalno delo in pisanje. Zaželela si je popolne vrnitve k njemu, da v svojih zrelih znanstvenih letih krona svoje delo še z monografijo o primorskih Slovencih v tridesetih letih. Kdo bi se mogel upirati takšni želji, ki prinaša s sabo samo ogromno dela, truda in odrekanja z nesigurnim obetom na uspeh. Takšnih želja, projektov in dela so zmožni le ljudje iz pravega testa. In po tem kar je Kacinova naredila v zadnjem desetletju moremo reči, da je iz pravega testa, iz katerega vzkopijo pravi znanstveniki–raziskovalci. Njena bibliografija razprav znanstv. člankov in ocen se je povspela že na okoli 200.

Leta 1989 je predala v tisk obsežno knjigo. Prvi antifašizem v Evropi. Zgodovino Primorske v letih 1925–1935. Knjiga je vsebinsko in metodološko nadaljevanje njenih

prvih dveh monografij. Tematika te knjige je zamejena z letom 1925, ko je fašizem stopil na pot totalitarnega režima, del Slovencev pa se je začel organizirati v ilegalen nacionalni odpor v razliko od do tedaj znanega legitimnega, ki sta ga vodili slovenski meščanski stranki. Letnica 1935 pa označuje vrhunec italijanskega imperija, njegovo približanje nacistični Nemčiji in njegovo usmeritev v zunanjo agresijo z vojno v Etiopiji, čemur se tudi na Primorskem uprejo združene narodno revolucionarne in razredno revolucionarne antifašistične sile. Konkretno pride do akcijsko političnega sporazuma med KPI in slovensko narodno revolucionarno organizacijo TIGR (to je prvi sporazum takšne vrste v Evropi). Čas desetletja, ki ga popisuje knjiga, je bil čas ostre sovražnosti Italije do Jugoslavije, kar daje dogajanju svojo noto in kar avtorica v veliki meri upošteva.

Kacinova je svojo knjigo razdelila na smiselna problemska poglavja in že njihovi naslovi in naslovi podpoglavij kažejo, da temeljito pozna problematiko in da je o njej globoko razmisliti: Prvo poglavje govori o zametkih protifašističnega odpora 1926 o politiki narodne manjšine, o legalnem mladinskem gibanju in o prvi organizaciji TIGR. Drugo poglavje prvič v slovenski historični literaturi sistematično govori o fašizaciji Primorcev o njegovi organizaciji o raznarodovanju in policijskem pritisku. Tretje poglavje je posvečeno slovenskima narodnjaškima strankama liberalcem in krščanskim socialcem ter slovenski kulturi in njenim institucijam. Četrto poglavje opisuje vlogo duhovščine pri obrambi slovenskih narodnih pravic (škofa Sedej in Fogar) in pri raznarodovalnemu pritisku (profašistični škofi). Peto poglavje na drobno opisuje tajni narodno revolucionarni organizaciji njihov profil in njihove prve akcije do prvega tržaškega procesa 1930. Šesto poglavje je posvečeno primorskim emigrantom v Jugoslaviji in njihovi dejavnosti v kongresu evropskih narodnih manjšin. Sedmo poglavje govori o maščevalnih akcijah članov TIGRA. Osmo in deveto opisujeta Organizacijo KPI med Slovenci njen vpliv, njeno nacionalno politiko in na koncu zблиževanje med komunisti in TIGROM.

Rekonstruirati in analizirati vse to dogajanje je bilo dolgotrajno in naporno delo, ki nam kot rezultat prinaša pregledno prepričljivo sliko boja neke narodne skupnosti – narodne manjšine za svojo narodno ohranitev v najtežjih pogojih sistematičnega in brutalnega fašističnega raznarodovalnega pritiska. Ta prikaz nam govori, kako je slovenska narodna manjšina v razliko od večinskega italijanskega naroda v bistvu fašizem odklonila in se mu aktivno upirala iz svojih nacionalnih pa tudi iz iredentističnih motivov. Ta vseljudski odpor Primorcev, pasiven in aktiven, spontan in organiziran ter celo oborožen je bil prvi v Evropi. Majhna slovenska skupnost ekonomsko in socialno nepomembna je bila skoraj dvajset let osamljen vzorec odporom in uporom, ki so med drugo svetovno vojno nastali po vsej Evropi zoper Fašistično okupacijo. Zgodovina tega odpora Primorcev ni zgodovina visokodonečih deklaracij idej in resolucij, pač pa zgodovina malih ljudi; na drugi strani barikade so bili kralj, duce, ministri, prefekti in fašistični hierarhi.

Kljub vsemu bogastvu podatkov, analiz in ocen je avtorica nekatera vprašanja zaradi pomanjkanja podatkov pustila odprta, na nekatera pa je odgovorila sama z novimi vprašanji bralcu in drugim raziskovalcem, ki bodo morda ob eventualnih odkritjih

novih podatkov, novih virov mogli dopolniti knjigo Milice Kacin. Kljub vsemu pa ostaja ta knjiga Milice Kacin veliko in zrelo delo slovenske historiografije tako po metodi in kritičnosti kakor po obilju podatkov in zanimivosti ter relevantnosti zgodbe, ki jo pripoveduje. Pripoved teče lepo zanimivo in privlačno, v lepem jeziku, kar je še posebna in redka odlika slovenskega zgodovinskega pisanja. Nedvomno bo knjiga zadržala trajno mesto v slovenskem zgodovinopisju in z njo tudi avtorica. Želeti bi bilo, da bi ji bilo dano ob dobrem zdravju in ostalih pogojih, da bi svoje delo zaokrožila še s knjigo o zgodovini primorskih Slovencev za leta 1936-1941. S tem bi bila podana politična zgodovina primorskih Slovencev med obema vojnama pod Italijo.

Znanje, ki ga ima Kacinova, njena delavnost in vztrajnost, obetajo takšen uspešen podvig, ki bi težko našel podobnega med slovenskimi zgodovinarji novejše zgodovine. Prepričan sem, da ne bo zvenelo kot poceni kompliment ob jubileju, če zapišem, da se je Kacinova s svojim delom v zadnjem desetletju, zlasti pa s svojo zadnjo knjigo, ki izpričujejo vse njene znanstvene kvalitete povzpela v odličnosti na prvo mesto med slovenskimi zgodovinarji za zgodovino Slovencev po prvi svetovni vojni.

Ponosni in veseli smo, da smo lahko njeni prijatelji in želimo, da bi to lahko še dolgo bili v njenem osebnem in strokovnem življenju.

Janko Prunk